

Gorilovics Tivadar

Párizsi beszélgetés Bíró Ádámmal

– Adam Biro, vagyis Bíró Ádám 1956-ban, tizenöt éves korában hagyta el Magyarországot. A nagy kaland első állomása – persze Bécs után – Párizs volt. Hogy ide, vagyis Párizsba, milyen elképzelésekkel érkezett az a gyerekeMBER, aki akkor ő volt, s itt milyen csalódások várták, arról ő maga szól nem kevés humorral és iróniával a Borotvaszappan című írásában. Közben azonban eltelt négy évtized, s a tizenöt éves „határátlépőből” mára nemcsak „komoly felnőtt”, hanem egy igen jó nevű művészeti kiadó vezetője lett Párizsban. Arra kérném hát mindenekeLőt, foglalja össze, mi történt közben, hogyan alakult a sorsa és az életpályája.

– 1956. december 9-én, tizenhatodik évem második hónapjában léptem át, természetesen illegálisan a magyar határt, éjszaka, egy megfizetett ember segítségével. Egyik osztálytársammal jöttem, de szüleim beleegyezésével és anyám közreműködésével. Bécsből Svájcba akartunk menni, csak hogy a „svájci lista” akkorra már megtelt: így érkeztünk végül karácsony napján Párizsba, a franciák ugyanis korlátlan számban fogadták be a magyar menekülteket.

Előbb egy távoli rokon francia családnál laktam, de mivel ők azt írták apámnak, hogy „franciát és katolikust faragnak belőlem”, megszöktem tőlük, s a barátommal együtt Párizs egyik elegáns külvárosában, a Rothschildok által fenntartott menhelyen laktunk egészen áprilisig, s közben naponta az Alliance Française francia nyelvtanfolyamára jártunk. Párizst utáltam, s amikor az egyik dolgozatot követően a tanár félrehívott és közölte, hogy „soha az életben nem fogok franciául megtanulni”, elhatároztam, hogy „lelépek”. Szemészorvos apámnak volt egy kollégája Genfben, az ő segítségével

meg a Vöröskeresztével sikerült is átmennem Svájcba. Genfben elvégeztem a középiskolát, mégiscsak sikerült megtanulnom franciául, majd latinul, angolul, olaszul és németül, sőt később még a schwitzer-dütschöt is elsajátítottam: igaz, hogy mindezt rettenetes magyaros kiejtéssel és nyelvtani hibákkal.

Egyetemre is Genfben jártam, a bölcsészkarra, ahol franciából, történelemből és művészettörténetből szereztem okle-

velet, olyan kiváló tanároknál, mint Starobinski, Jean Rousset, Jeanne Hersch vagy Leymarie. Fél évig Hamburgban is tanultam, ahol nyomorogtam és rászoktam a szivarozásra ugyan, mert így kevésbé kínzott az éhség, de megérte, mert azt a nagyon szép szőke német lányt, akinek a kedvéért odamentem, évekkal később el is vettem feleségül, s mind a mai napig együtt vagyunk. Genfben alkalmi munkákból éltem: mosogattam tányért, adtam magánórákat filozófiából, de dolgoztam pénzváltó irodában, sőt még disznókat is heréltem. Közben svájci állampolgár lettem, katona is voltam, s ott-hon a fehérneműs szekrényben tartottam a puskámat huszonnégy töténnyel.

Arra gondoltam, hogy könyvkiadó leszek, végzés után azonban egy éven át teherautós mosodai szállító voltam, míg végre sikerült bekerülnöm egy kiadóhoz. Ez már 1967-ben történt: a svájci Fribourgban az *Office du Livre* elnevezésű remek művészeti kiadó igazgatója vett föl merő rokonszenvből olvasószerkesztőnek, noha „semmit sem tudtam”. Ez a Jean Hirschen elzászi származású, vallásos zsidó ember volt, nála tanultam ki a szakmát. Egy életre rám ragasztotta a művészet és a könyvkiadás vírusát. Kiadóvezetője lettem, de mivel Fribourg

meglehetősen unalmas fészek, az időközben megkedvelt Párizsba jöttem a feleségemmel Filipacchi sajtókonzernjének könyvkiadóját vezetni. Itt, Párizsban született első lányunk (majd tíz évvel később egy második).

Filipacchit azonban a sajtó jobban érdekelte, mint a könyvek, ezért elváltak útjaink. Két éven keresztül „szabadúszó” voltam (mint fordító, sorozatszerkesztő, irodalmi ügynök), belekezdtem René Passeronnal a *Dictionnaire général du Surréalisme et de ses environs*-jába, ami 1982-ben meg is jelent a Presses Universitaires de France-nál, ekkor kezdtem novellákat is írni, de mivel ebből nem lehetett rendszeren megélni, biztos és állandó állás után kellett néznem. Így kerültem néhány kisebb kitérő után a nagy múltú Flammarion művészeti osztályának az élére. Hét évet töltöttem ott, s kitűnően éreztem magam.

– *Akkor hát miért hagyta ott ezt a kiadót is?*

– 1986-ban a legnagyobb olasz kiadó, a Mondadori „csábított el” a Flammariontól azzal, hogy a saját nevem alatt, de egy általuk pénzelt kiadót vezessek. Így jött létre 1987. január 1-én Párizsban az *Éditions Adam Biro* művészeti könyvkiadó, amelynek napjainkban már elég jó neve van nemcsak Franciaországban, de külföldön is. Az elmúlt kilenc évben kb. kétszáz könyvet adtunk ki, s ebből mintegy száznegyven még ma is szerepel a katalógusunkban. Közben néhány barátommal megvettük Mondadoritól a kiadót, amely azonban az Öböl-háború után nehéz helyzetbe került, minthogy nem volt megfelelő kereslet a mi nagyon szép, de drága és „fölösleges” kiadványaink iránt. Ekkor egy hanglezgyár vett meg bennünket, s én éppen mostanában vásárolok tőle szép lassan vissza a kiadót. Úgy látszik, azóta okosodtam, „jobb kapitalista” lettem.

– *Hogyan alakult kapcsolata az óhazával?*

– Magyarországhoz köt a gyermekkorom, továbbá mindaz, amit az ország történelméről és irodalmáról az én nagyon művelt családban és rokonnaimtól hallottam: a szabadkőműves apámtól, nagybátyjától, Hegedűs Nándortól, aki a szabadkőműveseknél „országos nagyszónok” volt, Nagyváradon pedig Ady barátja és kiadója, unokaöccsétől, az író Hegedűs Gézáttól. Még ma is tucatszámra tudok kívülről Arany-balladákat, Vörösmartyt, Petőfit, Adyt, Tompa Mihályt, Juhász Gyulát, József Attilát, Radnótit, de az *Így írtok* tőből, sőt a *Cyranó*ból is (persze magyarul) hosszú passzusokat. A háborúról, a háború utáni időkről, a Rákosi-korszakból

is sok emléket őrzök, még ma is tudok nem egy mozgalmi dalt, mint például *Szűd a selymet, elvtárs* vagy *Új háborút szít a tőkés Nyugat*... A szüleim Pesten élnek, 1937 óta ugyanabban a lakásban. S persze magához köt a nyelv is, egy kicsit a zene is, Bartók... no meg a konyha, az ízek, ahogy ez már lenni szokott.

A mai magyar politika nem érdekel, mert csalódtam: azt hittem-reméltem hülye fejjel, hogy szociáldemokrácia lesz, s nem ez a vadkapitalizmus, a gyorsan meggazdagodni vágyás és ami mindebből következik: munkanélküliség, idegengyűlölet, hazafias melldőngetés...

Hat évvel ezelőtt, amikor erre még lett volna lehetőségem, meg akartam venni Magyarországon egy kiadót, de rájöttem, hogy a nyelv miatt ott kellemes élnem. Közel negyven évi távollét után ehhez már sem kedvem, sem képességem nem volt. Ez ma már egy más ország, és én jobban ismerem Svájcot vagy Franciaországot, mint Magyarországot.

– *Bíró Ádám viszonylag későn jelentkezett mint író. Ennek nyilván megvoltak a maga egyszerre külső és belső indítékai. Első kötete, a Loin d’où tizenöt éve jelent meg, eléggé különös címet kapott. Ahány franciának említettem, mind meglepődve fogadta. Magyarul kb. úgy lehetne visszaadni: Honnan messze. A cím valójában egy zsidó vicc kérdés mondatban elhangzó csattanójára utal, ámde az olvasónak csak a kötet közepe táján meséli el a szerző magát a viccet, s ekkor „esik le a tantusz”, ahogy régen mondták, amikor a telefonok még érmével működtek (ha működtek). A kötet kisebb írásokat fűz laza csokorba, köztük önéletrajzi ihletésűeket is, s ebben az értelemben ez mintegy az első nekirugaszkodás volt a hajdani, sorfordító nagy kaland írói földolgozásának. S ami bizonyára nem véletlen, ennek a kötetnek az „épülőgusaként” jelent meg „a szerző mint zsidó arcképe”, ami úgy is fölfogható, mint a címadó viccben kifejeződő életbelyzetnek vagy soroknak részletesebb kommentárja, körülménye és kifejezése. Arra kérem tehát most, beszéljen arról, hogyan, milyen belső kényszerek hatására kezdett el írni.*

– Mindig szerettem írni. Már Pesten, kisgyerek koromban is. A családban, mindkét ágon, mindenki írt, vagy kedvtelésből, vagy hivatásból. Az anyai nagyapám ügyvéd volt, s nagyon szépen verselt. Ha otthon maradok, bizonyára megpróbáltam volna írni. A francia azonban elriasztott... Nem anyanyelvem. Hiába voltam éveken át a genfi *Journal de Genève* munkatársa, azok csak cikkek, tanulmányok voltak. Egyszer kiadtam a kezemből egy több-kevésbé pornográfikus leírást Marilyn Monroe

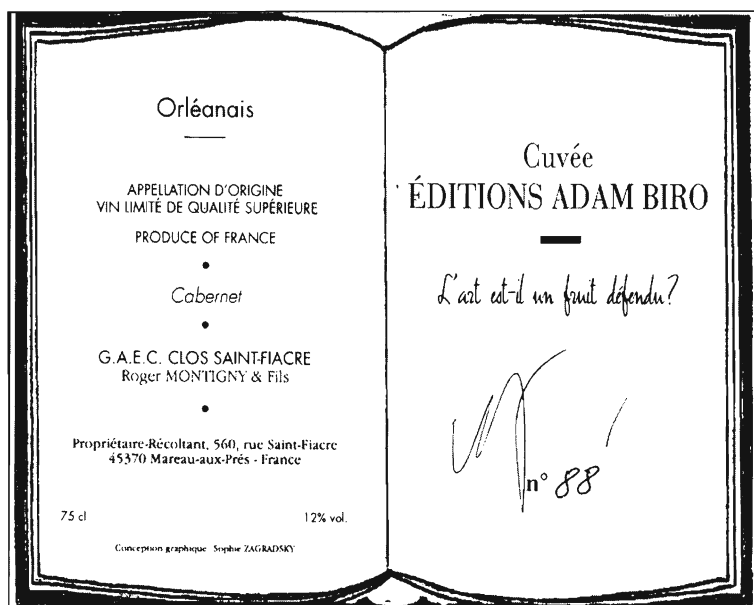
egyik fényképéről, s ez egy ismerősömnek, aki irodalmi folyóiratot szerkesztett, nagyon megtetszett. Ennek a megjelenése után a *Journal de Genève* többször is kért tőlem rövid novellákat, majd egy kiadó novellaskötetet.

Így jelent meg a *Loin d'où*, amiben ha ügyetlenül is, de minden problémám, egész gondolatvilágom benne van: a gyermekkor nosztalgiaja, a hazátlanság, a zsidóság, az anarchizmus és a bolondulás a nőkért. (Évekkel később láttam valakinél Claudio Magris, az ismert trieszti olasz író Joseph Rothról szóló tanulmányát ezzel a címmel: *Lontano da dove*, ami ugyanazt jelenti – és ő sem tett utána kérdőjelet!)

A *Loin d'où* hihetetlen sikere (700 eladott kötet) arra készítetett két másik kiadót, egy svájcit és egy franciát, hogy megrendeljenek tőlem közösen egy új novellaskötetet. Ez el is készült *Précis de musique charnelle*, vagyis *Az érzéki zene rövid vázlat*a, vagy valami ilyesmi címmel. Erre Charles-Henri Flammarion, akinek tetszetek ezek a novellák, kért tőlem egy regényt – ez lett a *Quelqu'un d'ailleurs*.

– *Ez jelent meg most szeptemberben, ugye? Szó szerinti, tehát rossz fordításban: Valaki máshonnan. Szerelmi történet, bizonyos Géza és Françoise története, vagyis egy találkozás a Kelet- és Nyugat-Európa, Budapest és Párizs között. Két ember találkozása a másság, az idegenség, a másból és máshogyan-lét határvidékén. A történet merőben fikatív, szögezte le egy korábbi beszélgetésünk alkalmával – tehát nagyon mélyről jön, teszem most hozzá én. Mit gondol erről az író? Miért kellett ezt föltétlenül megírnia?*

– Eredetileg a *Tendre apatrie* címet akartam adni neki. Az *apatrie* szó a feleségem leleménye, a haza jelentésű *patrie* ellentéte, nagyjából (de csak nagyjából) annyit tesz, mint *hazátlanság. Édes hazátlanság...* A téma ugyanis a hazátlanság, hogy milyen

rossz bárkinek, bárhol idegennek lennie, de hogy ugyanakkor valahol mindenki idegen valakinek. A téma az út, a folytonos úton levés, ez a mélyen és alkatilag zsidó téma, amihez azután hozzájön még a jóléttől, a boldogságtól, a vágytalanságtól való félelem. S persze benne van az „odakinn” (a Nyugat) és az „odahaza” (Magyarország) összekötése, egymást

meg nem értése... Emellett, mint említette is, ez egy szerelmi történet.

– *A Borotvaszappan és a Budapest, 1986 az imént említett novellaskötetben jelent meg. Befejezésül mondaná-e ezekről is valamit?*

– *A Borotvaszappan* a legönéletrajzibb írásom. Csak a neveket változtattam meg, egyébként minden pontosan úgy történt, ahogy megírtam. *A Budapest, 1986* főkérésre készült, a Moravia és Sciascia szerkesztette *Nuovi argomenti* számára írtam, amely tematikus számot adott ki *Le città invivibili* (Élhetetlen városok) címmel. Aztán elkérte a *Nouvelle Revue Française* is, ahová büszkén és boldogan adtam, ezt talán mondanom sem kell. Nagyon örülök, hogy a *Múlt és Jövő* „francia számában” is helyet kaphat.

